

բութիւնը նկատմամբ Արեւելցի՝ ուղղակի
և անընդմիջապէս ձեռնհաս ու գիտակից
Արեւելցիներով միայն կրնայ իրազոր-
ծուիլ, ուսկից յետոյ նոյն հմուտ Արեւել-
ցիները կը դառնան կամուրջ կամ միու-
թեան զօղը Արեւելցի և Արեւելութիւնի մէջ:

Ալրդարեւ շնորհաւորելի սկզբունքներ՝
որ հասունցած են անշուշտ դարերու ըն-
թացքին յաջող և անյաջող գործունէու-
թեան փորձառութեամբ:

Հարկ է ըստ թէ Մխիթարեան Ուխտա
իր հիմնարկութենէն ի վեր, իր Հիմնադրի
հետքերուն վրայէն ընթանալով՝ ըմբռնած
է այդ ուղին և նոյն ուղղութեամբ աշ զրա-
կան աշխատութիւններ կատարած և ար-

զիւնքներ շահած։
Հետեւաբար արդար էր վառ տենչը ժու-
ղովականներուն՝ տեսնելու Ա. Ղազարը
որպէս մանրանկար բովանդակ Արեւելքին,
շահ մը Արեւելքիներէ վառուած Արեւելքի
համը՝ որուն փառապանձ յիշատակա-
րանները կը պահուին հոն այնքան ար-
դար նախանձայուզութեամբ։

Դարձեալ Սիակտեմբեր իննի իրիկունն
էր, երբ Արեւելքի և Արեւմուտքի մեծ
զաւակներ ողջունեցին մեր կղզեակը՝ այդ
օրն աւելի շողջողուն՝ վճիտ ջուրերուն մէջ։
Ի յարգանս հիւրերուն և իրենց ազնիւ
տեսնչանցին՝ Ա. Ղազար մեծ ցուցահան-
դէսի կերպարանը առած էր. երկու ժամը
որ երկու վայրկեան թուեցաւ անոնց՝ ամ-
բողջապէս անցուցին Եկեղեցւոյ, Գրատան
և Տպարանին մէջ։ Գրատունը իր վսեմ
յարկին տակ շուայլօրէն սփուած էր հայուն
հաւատքի և արուեստի ամէնէն ցայտուն
և հազուագիւտ կոթողները, զբչազիւններ
ժ-ժե դարու՝ որոնց մանրանկարչական
գեղեցկութիւնն ու հարստութիւնը մէկ կող-
մէն, և բնագրի արժէքը միւս կողմէն ար-
դարեւ մեծ յարգանը և պատկառանը
ներշնչեցին։ Հոն էր իրական Արեւելքը
իր պանծալի հնութեամբ, հաւատքի մա-
քրութեամբ, իր տառապանցներով ու ցա-
ւերով միանգամայն։ Հոն էր կարծես Եկե-
ղեցւոյ միութեան փայլուն ապացոյցը՝
համախմբութեան մէջ և համաձայնութեան

ճայ գրչին տակ հայացած Ոսկեբերաննեւուն, Գրիգորներուն, Բարսեղներուն, Եւիրեմներուն և Աթանասներուն։ Հոն էին ուսկի թերթերով ու որդան կարմիրով քանակուած անցքեր ու փաստեր սիրոյ և ողբայրութեան՝ Եկեղեցւոյ հնադարեան ըջանի կեանքին և զանազան ազգերու և այլրապետներու փոխադարձ ներդաշնակարաբերութեանց։

Միանգամայն ո՞րչափ հնութիւններ Ա-
եւելեան գուրգուրանքով պահուած հայ
էկեղեցին, ու յետոյ դիւրամատչելի գոր-
ուած լատին Եկեղեցւոյ ու Եւրոպայի
իտնականներուն :

Զէ կարելի նկարագրել խանդավառութիւնն անոնց ի տես այդ գանձերուն՝ որոնց ըրուեստական, գիտական ու եկեղեցական սրժէքներուն շուրջ յարմար և հակիրճ ացարտութիւններ կու տայինք:

Եկեղեցւոյ աւանդատան մէջ հայ Եկեղեցւոյ ճոխ ու շռայլ սպասներու ցուցարութիւնն էք։ Հոն ալ սրբազան զգեստերու արեւելեան թանկագին և հազուաիւտ աշխատութիւններ արժանացան խորնահատանքի։

Անդին ընդարձակ ցուցահանդէս մ'ալ
պարանին մէջ սարքուած էր. Հայ ազ-
ին և հայ Եկեղեցւոյ կեանքի, քաղաքա-
թութեան, դաւանութեան ու ծէսին զրա-
ան փառքերն ու Մխիթարեան Հարց
րկհարիւրամեայ գործը՝ Ալեւելքը Ալեւ-
ուտքին ճանչցնելու, և Ալեւմուտքի լոյսն
և քաղաքակրթութիւնը Արեւելք սփռե-
ու եկեղեցական ու արտաքին մատենա-
րական զասական ընտիր գործերով։ Հոն
արելի էր տեսնել որոշ բաժինները ար-
ացին մատենագրութեան յօյն ու լատին
շխարհէն, և ապա նոր ազգերու լաւա-
ռյն երկերէն՝ հայացած։ Եւ փոխադար-
աբար արեւմտեան լեզուներով թարգման-
ւած այնքան արեւելեան և զուտ հայկական
ործեր։ Եւ դեռ բաժիններ պատմական
որկերու, ուսումնական իմաստական ու աս-
ուածաբանական պատկառելի գործեր,
որոնաշընչ և հոգեշահ մատեաններ։

Այդ ամէնը լուրջ նկատողութեան արժանացան, և շատեր, մանաւանդ նախապէս զիտակներ՝ իրենք եղան բացատրող և պանծացնող հայ անուան՝ արդար պարծանքով նկատելով Հայ ազգն ու Եկեղեցին՝ յառաջապահ ու թարգման երբեմնի մեծ ու փառապահն Արեւելքին:

Նուիրական մեր մենաստանին մէջ ժողովական յետին նիստէ մը վերջ, պատուասիրուելով Արեւելքի վարդելուն անոյշով, խոր տպաւորութեամբ մեկնեցան 150 ի չափ արեւելցի և արեւմուտցիները՝ եկեղեցական ու աշխարհական, ուր լատին ծիրանաւորներու հետ կարելի էր տեսնել յոյն փափասեր, կաթոլիկէններու հետ օրթոսոքս արքիմանտրիտներ՝ այն մեծ խանդավառութեամբ Քրիստոնեայ Արեւելցին հանդէպ՝ որքան մեծ և չքնաղէին իրենց տեսած կրօնական, գեղարուեստական և մատենազրական այդ պատմական ու խօսուն յիշատակարանները։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ପ୍ରାଚୀନ କବିତା ପାଠ୍ୟ

Թէ արտասահմանի հայ մամուլը տառապագին շրջան մը կ'ապրի այնքան յայտնի է որ փաստերու չի կարօտիր. կը բաւէ նկատել թէ ինչպէս թերթերէն շատեր միամնեայէն մինչեւ վեցամսեայի կը փոխուին, ու մենք կը սպասենք երկար՝ անոնց լոյսի երեւումին, այնպէս և այնքան կարուցի որբան ձմեռուան արեգակին՝ նառանած ու մաղամեռիկ:

այդ յանդուցն ձեռներկը կու տայ իր առաջին հունձը՝ Մեծարենցի արձակներուն հաւաքածոն, ինչպէս նկատեցինք «Ոսկի արիշին տակ»: Այդ գոհար հատորին վերջը Պրն. Ազատեան կարեւոր յայտարարութիւն մ'ունի որ զրասէր հանրութեան լուրջ նկատողութեան կը կարօտի, մասնաւնդ անոր զրական համաձայնութեան, ըստ որում, քանի որ «Այս ձեռնարկը,

Ապագանական ու գլուխ է ի դեպքութիւններ կամ
Այնու հանդերձ բացառութիւններ չեն պակսիր։ Եւ
սփոփիչ երեւոյթներ չեն պակսիր։ Եւ
ամէնէն առաջ նշանակելու ենք կ. Պոլսի
«Մշակոյթ» շարժումը, արծարծուած ջան-
քերովը թ. Ազատեանի, որ ամայացած
իր շրջանակին մէջ զբական վառարան
մ'է, «այնպիսի ատեն մը, երբ պոլսահայ
հաւաքական կեանքն ոգեւորող ոչ մէկ
իմացական շարժում գոյութիւն ունի» և

պացոյցը այն բացարձակ իրողութեան թէ ազգի մը գոյուրեան ու կենուշեալուրեան չափանիշը իր մշակոյրի և միայն»:

Հուսկ կու տայ հետզհետէ լոյս ընծայելի գործերու շարքը՝ տքնաջան պրատումով և բարոյական ու նիւթական զոհողութիւններով ձեռք բերուած. Ազգագրական երկեր, այսինքն ժողովրդական և աշուղական երգեր, հեքեաթ, աւանդութիւն, վիճակագրութիւններ, վանքերու և կրթական տուներու տեղեկագրութիւն. և զեռ Պատմական վաշերագիրներ ու համակեներ Աշտարակեցին, Խրիմեանէն, Սրուանձտեանէն եւն. Կենսագրութիւններ և օրագրութիւններ. Հայ գեղարուեատի նուիրուած արժէքաւոր աշխատութիւններ, ինչպէս և զրական-գեղարուեստական կամ պատմական անտիպ ցիրուցան երկեր՝ արժէքաւոր մտաւորականներու:

Գրական մեր կեանքի բացառիկ և սիրուն հանգրուաններէն մին է անշուշտ Պարսամեան եղբայրներու կերտած «կեանք և արուեստ»—ը որ 1935ով իր հնգամեան կ'ողջունէ: Հաճոյցով տեսանք ընտիր առապարութեան հետ գրականութեան, գեղարուեստի, պատմական և բանասիրսական եւն նիւթերու ընտիր հաւաքածոյ մը ճաշակաւորութեամբ: Կը յուսանք յետոյ յատկապէս նկատել զայն:

Ուրախ ենք նշանակելու նաեւ զգալի վերելքը Յ. Գ. Աթանասեանի խմբագրած

արժէքը Սիրունի և նմաններ բերանացի շատ կը դրուատեն. երանի թէ իրենց զրութեանց մէջ ալ խառնէին, և զթային մեր խեղճ ժողովրդին՝ որ հացի կուտէն զատ ուրիշ կուտի չկանչուէր ամէն օր:

Հայ զաղութը սիրով կ'ողջունէ ։ Նարդունիի խմբագրած «Հայ-Բոյժ»ը որ ազնիւ դիտումն ունի ըլլալու «Ժողովրդական ամսաթերթ բժշկութեան և Առողջապահութեան կամ Տունին բժիշկը»: Հայ տան հայ բժիշկ՝ որ մեր մայրենի մտերիմ լեզուով խօսելով՝ մեր ազգային խոր ցաւն ալ պիտի բժշկէ, ժողովուրդն հայախօս պահելով և ասով ազգապահապան առաքելութիւն մը պիտի ըլլայ իր գերը և օժանդակ հայ մշակոյթի զարգացման:

Հարկ կ'այ ըսել թէ էական պահանջմ'էր նման թերթ մը, կը մնայ որ խնդակցինք հրատարակողին և մաղթենք և յահճանարաբենք որ ամէն հայ տան սեմէն ներս անպակաս ըլլայ ան:

Ուրախ ենք նշանակելու նաեւ զգալի վերելքը Յ. Գ. Աթանասեանի խմբագրած «կոկոն»ին որ ֆրումոասայի աւանէն Պուրէշի նման ոստան մը փոխազրուելով՝ մեծցած ու համեմատական ճոխութիւն մ'ալ առած է: Հետզհետէ կը տեսնուի ճիզը հայերէն լեզուի, պատմութեան և զրականութեան համար խնամուած փոքրիկ յօդուածներ հրամցնելու զաղութիւններու պատանեկուրեան:

Գաղութի հայ մշակոյթին ուղղակի մասնակցութիւն կը բերէն՝ փարիզեան «Հայ արի»ն որ գրական էջեր մ'ալ ունի՝ հայախօս ու հայասէր պահելու հայ մարդիկը. ինչպէս ազգային վառ շունչ, զրական գոհարիկներ երեւցան «Հայ սկառուտ»ի նախկին թիւերուն մէջ. վերջինը սակայն աւելի աղքատ կը ներկայանայ: Նշանակելի է միայն «Այլասերման ու ձուլման վտանգին դէմ» տաք գրութիւնը, ոգեկոչումով «մեր լեզուն, հայ բաղդր լեզուն»: Նորածին «Հայ-Բոյժ»ին հետ Նարդունի կը շարունակէ խմբագրել Զ. Ո. Միրթեան բառամեայ «Երկունք»ը, որ ընդհանրապէինք սակայն կրկին «Արագ»ներու մէջ բառամեան տարիներ առաջ, 1914ին: Կը փափաքէինք սակայն կրկին «Արագ»ներու մէջ հանրապէս չափաւոր բաժին մ'ունի զրա-

կան, սակայն տարւոյս մէջ հանեց բացառիկ թիւ մը Ապրիւեան մեր Նահատակներու յիշատակին՝ ճոխ բովանդակութեամբ զրական էջերու և յիշատակներու:

Պարբերական մը սակայն որ «Հայրենիք»ի և «Անահիտ»ի քով երեւցաւ և շատ հասուն և կարեւոր նիւթեր տուաւ հայ մշակոյթի այս ամայի շրջանին «Վէմ»ն եղաւ, խմբագրութեամբ վրացեանի:

Այդ երկամսեան մեր առջեւն է իր պատկանելի վեց հատորներով՝ որոնք առաջին տարւոյն բեղուն հունձքը կը ներկայացնեն:

Խկապէս արժէքաւոր ուսումնասիրութիւններ են Աղոնցի, Զամալեանի, Զաւրեանի, Սիրունիի, Մ. Պարսամեանի, Հ. Բալուեանի կողմէ մշակուած նիւթերը՝ Արովեանի, Թումաննեանի, Այեաթ նովայի, Խրիմեան Հայրիկի, թէքէեանի և Մեծարենցի կեանքին և գործերու մասին: Յարգելի նշանական Արագիէն, Սրվիչէնէն, Ալիշանէն, Թափփիէն: Ինչպէս ուրիշ ուսումնասիրութիւններ՝ Յ. Նարգունիի՝ Գողրան երկու արդէն սկսած էլին գրաբար, 1800ին սկիզբները նաեւ աշխարհաբար թատրերութիւններ յօրինուի և բեմադրուի իներկայուրեան վենետիկյ, Փատուայի, Լիվունյի և մինչեւսկ հեռաւոր թրանիշուանիոյ բաղացներէն եկողներուն՝ բարեկենդանի շրջանին: Այս պատմական տեղեկութիւնները կան Ռվատիս Ժամանական ակնարկ և նոր շրջաններէն, միանգամայն ակնարկ և ամփոփ տեսութիւններ՝ թէեւ երեխն շատ ուրիշ է մեզ մեղադրել իմ ու քու-ի սնոտի փառասիրութեամբ: Հարց կ'ըլլուի անդրանկութեան մասին, մենք իրազեկի ջատագոված հնդկանայ «Խորագիմայ»ի 1821 թուականին դիմաց զրինց Ս. Ղազրի 1760 թուականէն սկսած զրածեր: Պրն. Իրազեկ պատճառանք բերաւ որ եթէ վրացեան իր յօդուածը զիստած չըլլար՝ իրաւունքն իրեն կը մնար, և մենք չէինք ընդդիմանար: Մենք կարդացինք զուրութեան մասին մեծապէս հետաքրքրական է վահամ եպս. Մանկունիի «Գէորգ Գ. և Եր ժամանակը» տիտղոսով ընդարձակ պատմականը, զրաբար՝ բայց շատ պարզ և դիրահամայն իրաւունք ստանալու,

Զանց կ'ընենք ակնարկելու քաղաքացի կան բաժինը որ ճոխ է հոն, ինչպէս ամէն դաշնակցական թերթի մէջ, առանց ուրանալու սակայն պատմական կարեւորութիւնը մանաւանդ այն դէպքերուն որոնք մեզի կը ներկայացնեն Հայաստանի անկալիութեան առաջին շրջանը, ինչպէս վերջին Զ. թուի «Հայաստանի խորհրդի արձանագրութիւնները» եւն, առնուած երեւանի և Թիֆլիսի ժամանակակից թերթերէն:

Ուսումնասիրութեանց շարքէն յետաձգեցինք իրազեկի «Հայ անդրանիկ թատրերութիւնը» որով հնդկանայերուն կ'ընձայէր այդ անդրանկութիւնը: Վէճը ծանօթէ է ընթերցողներուն: Մենք, յանուն ճշմարտութեան ըսինք թէ մեր մշակոյթի վերածնունդի շրջանին՝ բացի Լեհահայոց բով 1668ին եղած մէկ երկու թատերական փորձերէն, որոնք կղզիացած կը մնան հայ բարգելի նշանական իրազեկ և պէտք են թատերական փորձերէն, որոնք կը մնան հայ բարգելի նշանական իրազեկ և պէտք են թատերագրութեամբ մէջ, իսկական խանձարութիւնը կ'ընանգ նկատել և պէտք են նկատել Ս. Ղազարը, ուր 1760 թուականներուն արդէն սկսած էլին գրաբար, 1800ին սկիզբները նաեւ աշխարհաբար թատրերութիւններ՝ Յ. Նարգունիի՝ Գողրան մասին, Ս. Ալիշանի՝ «Հայրիտութիւնը յետպատերազմեան գերմանիայում», Յ. Քիւրտեանի «Քուշակեան տաղազրութիւններ»: Մէն մի հատորի մէջ կարելի է գոտնել համապատ ակնարկներ, յուշեր և տեսութիւններ մեր Հայ Մշակոյրի հին ու նոր շրջաններէն. միանգամայն ակնարկ և ամփոփ տեսութիւններ՝ թէեւ երեխն շատ ուրիշ է մեզ մեղադրել իմ ու քու-ի սնոտի փառասիրութեամբ: Հարց կ'ըլլուի անդրանկութեան մասին, մենք իրազեկի ջատագոված հնդկանայ «Խորագիմայ»ի 1821 թուականին դիմաց զրինց Ս. Ղազրի 1760 թուականէն սկսած զրածեր: Պրն. Իրազեկ պատճառանք բերաւ որ եթէ վրացեան իր յօդուածը զիստած չըլլար՝ իրաւունքն իրեն կը մնար, և մենք չէինք ընդդիմանար: Մենք կարդացինք զուրութեան մասին մեծապէս հետաքրքրական է վահամ եպս. Մանկունիի «Գէորգ Գ. և Եր ժամանակը» տիտղոսով ընդարձակ պարզ և դիրահամայն իրաւունք ստանալու,

ի զուր է մեզ մեղադրել իմ ու քու-ի սնոտի փառասիրութեամբ: Հարց կ'ըլլուի անդրանկութեան մասին, մենք իրազեկի ջատագոված հնդկանայ «Խորագիմայ»ի 1821 թուականին դիմաց զրինց Ս. Ղազրի 1760 թուականէն սկսած զրածեր: Պրն. Իրազեկ պատճառանք բերաւ որ եթէ վրացեան իր յօդուածը զիստած չըլլար՝ իրաւունքն իրեն կը մնար, և մենք չէինք ընդդիմանար: Մենք կարդացինք զուրութեան մասին մեծապէս հետաքրքրական է վահամ եպս. Մանկունիի «Գէորգ Գ. և Եր ժամանակը» տիտղոսով ընդարձակ պարզ և դիրահամայն իրաւունք ստանալու,

